

Boj proti liberalismu.

Z nadpisu by mohl mnohý čtenář souditi, že mají býti následující řádky polemickou statí proti liberalismu. A tázal by se s oprávněnou pochybností: Co možno v té příčině říci ještě nového? Spěchám tedy, abych hned z předu zabránil omylu. Nehodlám pokrýti trpělivý papír zbytečnou, dobře uleželými frázemi protkanou polemikou proti liberalismu. Zamýšlím spíše obrátiti se polemicky proti některým domácím odpůrcům jeho, protože naprosto nemohu souhlasit se způsobem, jakým se u nás nyní namnoze bojuje proti liberalismu a to dosti souhlasně na stranách, které jinak svými základními názory společenskými od sebe jak nejdále se odchyľují. Zejména ve mnohých časopisech a ve veřejném řečnění stalo se již křiklavou, nechutnou modou nemluvit o liberalismu jinak nežli jako o nauce nějaké k tomu jen chytrácky vymyšlené, aby sloužila zisku kapitalistův a vůbec byla podnoží prospěchářskému pachtění lidí hospodářsky silných, aby podpírajíc jejich převahu zastírala rouškou zásad bezcité tužby vykořisťovací. Mluví se o liberalismu jako o nauce nejen sociálně svrchovaně zhoubné, nýbrž i v základech a východištích svých skrz naskrz nemravné. Jiní hledí vybrstiti z nepříjemných rozpakův subtilným lišením liberalismu a svobodomyšlnosti anebo dokonce ještě choulostivějším rozeznáváním svobody pravé a nepravé neboli lžisvobody, při čemž — aby nedoznalo újmy heslo svobody, sluchu jinak velice libé — prohlašuje se plnější míra její za lžisvobodu a svoboda přistříženější, druhdy i hodně okleštěná, za tu pravou. Ký div, že nejedem, kdo pro své valně přiosťrené, radikální názory nejsilnějšími hesly ze studnice liberalismu čerpanými se ohání, týmž dechem pramen jejich sám zatracuje a do své studnice plve.

To vše jest zmatek, který se vždy a všude dostavuje, kde v hlavách místo myšlének panují čirá hesla a citové vzněty. V našem případě, zvláště pokud aspoň jde o hospodářskou stránku liberalismu, jest toto panství hesel tím snáze vysvětlitelno, čím ochotnější jsou vždy lidé jakýkoliv nezdár svých tužeb připisovati venkoncem toliko účinku zevních okolností a zakrývati jimi také následky vlastních zanedbání a hříchův. Kontagiem tohoto lichotivého, zle otravného sebeklamu prosyceno jest celé naše společenské ovzduší. Jak by také neměla ta nákaza bujeti v dusném prostředí horkých, strannických sporů politických a sociálních, ve kterých bývá hlavní podmínkou osobních úspěchův, uznání a pochvaly, aby ti, kteří v té příčině na veřejném mínění jsou závislími, nepodávali jemu nic nepříjemného.

Nechci se mnoho pozastavovati při tom, že se způsobem boje proti liberalismu, jaký u nás nyní namnoze jest modním — pokud by se i jen hospodářského liberalismu týkal — křivdí našim otcům, kteří v ryzím a poctivém přesvědčení, z obecného myšlenkového fondu své doby čerpaném, přijali credo liberalismu a hlásali je. Podkládajíce však liberalismu nemravné základy a kapitalistické úklady kořistivé ještě více než svým otcům, v té věci pouhým žákům a učňům, křivdíme samotným tvůrcům liberalismu. A to jest zajisté nebo mělo by aspoň býti jasno každému, kdo bojuje proti jistým myšlenkovým směrům, že své věci nepomáhá, když cizí ubližuje.

Ovšem ani naši otcové přespřiliš se nepřičinili, aby nám vyjasnili pojem svobody. Jsouce skrz naskrz prosáklí představami liberálními, vše natloukali na to brdo. Zápas za ústavní samostatnost země (státní právo) byl jim bojem »za svobodu« zrovna tak, jako samospráva obecní a okresní jen zase určitou formou svobody. Leč právě v tom zase byli jen žáky jiných. Tak na př. v Rotteckově a Welckerově známém »Staatslexikon«, který byl pro větší část našeho staršího pokolení hlavním pramenem politického vzdělání, liší se v článku »Liberalismus« svoboda individuální a »svoboda místní«, jakoby při samosprávě vskutku běželo o pouhé analogie s individuální »svobodou«, tedy o »svobodné sebeurčení« jistých místních svazků v »jejich« záležitostech, jak ještě dávno po epochálních pracích Gneistových a jiných samospráva u nás byla pojímána a definována. A tak došlo na to, že se ve vrstvách jinak dosti osvícených pojem svobody stal přemnohým jakousi klenotničkou, do které si kladli všechny nejlepší, pravé i jen domnělé skvosty svých názorů a ideálů politických i společenských, ať si byly jakéhokoliv původu, rázu a určení. To ještě dlouho pak potrvало, když již v některých směrech liberální přesvědčení širších vrstev počalo se vlastně už bortit. Z doby, od níž nás ještě nedělí ani dvě desetiletí, pamatují se na výjev z jedné schůze politické, kde rozhořčený volič pravil k poslanci: »Vy jste nedodržel daného slibu — je to svobodomyšlné?« — jakoby věrné plnění slibů bylo význačným přívlastkem určitého politického neb společenského přesvědčení. Jindy — po veřejné přednášce, v níž jsem se snažil vyložiti, kterak by právě liberální živlové naši měli horlivě pěstovati svépomocné snahy v rolnictvu, živnostnictvu i dělnictvu, ježto tyto snahy zrovna v liberalismu kotví — pravil mi zcela vážně příslušník našich nejvzdělanějších tříd: »Máte vlastně pravdu, neboť liberalismus záleží v tom, chtítí dobro všech!« Jakoby to zas vědomé chtěl jen liberalismus. Ovšem v našich dnech můžeme slyšet vyznívati všelijaké populární »definice«

socialismu mutatis mutandis zrovna takovými slovy, jakými zde naivně byl charakterisován liberalismus.

Zatím nabyly opačné názory znenáhla převahy, zejména když bědy maloživnostenské začaly podrývatí víru v obecně prospěšné účinky svobodné soutěže a když konečně naproti mocně vzrušujícím skutečnostem celé otázky sociální nebylo více možno vystačiti formulemi o »přirozeném« zákoně nabídky a poptávky nebo útěchami o samočinné, bezděčné harmonii společenské. A jako tedy dříve, co kde bylo jen pěkného, mravně ušlechtilého neb vůbec myslí citlivé se zamlouvajícího, šmahem a třeba násilně řaděno pod hesla svobody, svobodopřejnosti, svobodomyslnosti — tak nyní u jedněch na liberalismus venkoncem, u jiných aspoň na jeho národohospodářskou odnož naměřena byla všecka vášeň potupy a podezření, již je vůbec schopno květnaté názvosloví a podezřívavá fantasie t. zv. veřejného mínění.

Ale tato nekritická nevráživost jest vlastně ještě větším znamením chudoby myšlénkové, nežli někdejší svobodopřejná překypělost.

To není obsahem liberalismu, co právě kdo za obsah mu chce dáti podle míry své lásky či nepřizně k tomu slovu. Pojmu liberalismu, svobody a pod. nemůže nikdo, kdo má potuchy o velikých faktech minulého i našeho století, podkládati obsah subjektivně vymyšlený. Jéf liberalismus světodějnou skutečností, o níž můžeme hledíce k původu a účinkům míti různé kritické názory. Ale pojem jeho nikterak není sporným, není neurčitým a mnohovýznamným; naprosto nepřipouští, aby se mohlo do něho vkládat neb z něho ubírat, co komu je vhod podle nálady, záliby a citového zdání, nýbrž jest to pojem zcela přesný, co do obsahu nesporný, snad nejjednotnější a nejurčitější ze všech, které za posledních sto let hýbaly světem. Je to pevně vyhraněný historický zjev a jen jako takový může býti jasně pochopen a správně oceněn.

Co tedy jest liberalismus?

Jest soubor maxim politických (tedy ovšem i hospodářsko-politických a sociálně-politických) vyvozených z určitého, jednotného, ode všech jiných ostře se odlišujícího názoru světového. Anebo, což praví totéž: jest praktická nauka, zbudovaná na návěťách určité theorie společenské, totiž t. zv. individualistické.

Theorie ta nebyla vymyšlena jedinou hlavou, aniž jest v celosti své duševním produktem, jež by sobě jako svůj původní výhradně osobiti mohl národ jediný. Jest sice mnohem více dítkem ducha anglického, než francouzského. Locke a Hobbes měli na ní více tvůrčí účasti nežli Rousseau neb Voltaire. I s hospodářského hlediště dají se zárodky její nalézti dříve

u Angličanů nežli u Gournaye a Turgota, jak z každých dějin vědy národohospodářské snadno lze se přesvědčiti. Ale přec dostala zrovna u Francouzů v XVIII. věku tu podobu, ve které si podmanila celou Evropu.

Pravili se, že toto učení bylo racionalistickým, označuje se toliko jedna stránka logické práce, pomocí které ono povstalo, totiž pouhé, všecko pouto tradice a autority odmítající rozumování. Tím arci o obsahu samotném ještě nic není řečeno.

V obsahu však musíme lišiti stránku theoretickou a praktickou.

Co do theoretické podstaty bylo celé to učení individualistickým. Spočívá totiž na základním názoru — řekněme sociálně-filosofickém nebo zkrátka sociologickém — že všeliké útvary společenské vznikají jen z pudů, snah a potřeb jednotlivců. Stát povstává svobodnou smlouvou jednotlivců (smlouvou společenskou), hospodářské souvislosti a útvary společenské z jejich zřítných snah. Dělbá práce, nabídka, poptávka, směna, užívání peněz atd. — vše vzniká a vyvíjí se touto »přirozenou« cestou. A jako svět hmoty ústrojně i neústrojně podroben jest svým zákonům nezměnitelným, tak má i svět duchovný a tedy i to, co nazýváme společností lidskou, své »přirozené zákony«, jejichž vládě marno jest se vzpírati. Rozličné, historicky až dotud vytvořené formy státní, všechna opatření vládní moci v oboru hospodářském i v každémkoliv jiném jsou jen umělé výtvořiny lidské, nedokonalé a neudržitelné, pokud oněm přirozeným zákonům odporují, ano škodné, neboť hříchy proti přirozeným zákonům spáchané odpykává člověk jen vlastním neblahem. Jen dokonalým poznáním těch přirozených zákonů společenského světa a jich šetřením zabezpečuje se nejvyšší míra společenského blaha. Avšak nerušená působnost přirozených zákonů společenských jest možna jen za nezkrácené platnosti těch činitelů, které jsou přírodní tvorné síly společnosti, a to jsou právě ony potřeby a snahy individuální. Proto obmezuje se úkol státu na to, aby zabezpečil přirozenou právní rovnost a svobodu jednání všech lidí, zabraňoval tedy pouze znásilňování osobnímu a rušení práv individuálních, nabytých na podkladě osobního vlastnictví a svobodných smluv. Stát jest takto jen nutným zlem, nutným proto, že jen řečenou právní působností jeho zamezuje se nezbytný jinak boj všech proti všem a tak teprve svoboda individuální se zaručuje. Protože působnost státu ani dále jíti nemá, dlužno jí, hledíc k četným dosavadním přehmatům i k možnosti budoucích, vytknouti naproti jednotlivcům nepřekročitelné meze, kteréž formulovány byly v oněch známých základních právech člověka, jež také v podobě ovšem po různu již modifikované přešla do novověkých ústav jako část jejich základních zákonů. A že mezi nimi byla i práva hospodářského žití se dotýkající, především

nedotknutelnost a svoboda vlastnictví (rozuměj osobního neboli individuálního), svoboda živnostenská atd., jakožto »přirozená« a tudíž nezadatelná práva lidská, netřeba ani připomínati. Stát tedy v učení tom kromě svého nejtěsněji přistříženého úkolu právního — spoutaného právě v meze toho, co se v té době v pojmu přirozeného práva shrnovalo — žádného jiného úkolu, žádného poslání jiného nemá, nežli zjednávatí plnou platnost volnému sebeurčení jednotlivců. A to jest praktická nauka z praemiss individualistické theorie vyvozená, kteráž se nazývá liberalismem.

Jest tedy liberalismus praktická nauka (a politika) vyvozená z individualistické theorie společenské, praktická nauka vlastně velice prostá, protože v podstatě negativní.¹⁾

V okřídlených slovech známé věty: *Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même,*²⁾ připisované dříve Gournayovi, jest obsaženo in nuce obojí, theorie i maxima praktická z ní plynoucí, jenže tato jest postavena napřed, ona pak jako odůvodnění za ní; k úplnosti schází jen určitější označení individualistického rázu té theorie.

Přesný jednotný theoretický názor základní, společenská theorie individualistická, jest to tedy, co tvoří duši a podklad liberalismu. Jeho ohromný úspěch ve světě vzdělaném na rozhraní 18. a 19. věku se z toho právě vysvětluje. Bez řečeného theoretického podkladu býval by liberalismus formulí nejvýše nějak prospěchově odůvodněnou. Takto ale dostal pevné kotvy velkého organizačního principu společenského. V době, kde útvary státní, stavy historické, víra, zkrátka vše věkovou tradicí posvěcené bylo v rozvratu, neměla tvořící se věda společenská jiného staviva než ten společenský element, jenž ve všem běhu dějinném, přese všechny bouře a převraty potrvává — individuum. A tu se podařilo sestrojiti na tom podkladě učení o zákonnosti všemu útvaru společenskému vládnoucí, tedy přirodo-

1) Pro úplnost budiž ovšem zde naznačeno, že liberalismus není jedinou praktickou naukou z individualistického názoru vyvozenou. Podle toho totiž, bylo-li zároveň osobní vlastnictví pokládáno za přirozenoprávní útvar čili nic, rozešlo se již v minulém věku mínění o důsledcích individualismu nemálo. Jest známo, že na př. Rousseau, ač byl zvláště výmluvným vykladačem smlouvy společenské, jako původu státu, přece považoval a prohlásil osobní vlastnictví za protipřirozený útvar a původ všech nerovností mezi lidmi. Na půdě individualismu rozešly se tedy v té příčině názory takto: Ti, kdož uznávali vlastnictví osobní za přirozenoprávní útvar, který musí právě proto býti zachován a hájen, obmezující se tedy na požadavek rovnosti pouze formální (t. j. rovnosti všech lidí před právem) a výše dotčené svobody, tvoří tábor liberalismu. Ti, kdož požadavek rovnosti důsledně rozšiřovali i na rovnost hmotných podmínek existenčních a tudíž popírali oprávněnost osobního vlastnictví, ač ve východišti individualisté, v praktických důsledcích se jeví jako komunisté. Srovnej výtečný článek Dietzelův »Individualismus« v »Handwörterbuch der Staatswissenschaften«.

2) Nechte být, nechte (lidí) jednat, svět sám od sebe se vyvíjí (t. j. právě dle svých přirozených zákonů).

vědu společenskou. K přesvědčení už hluboce zakořeněnému, a zrovna tehdejšímu současným mohutněním věd přírodních mocně upevněnému, o přísné zákonitosti všech jevů v hmotné přírodě, připojilo se přesvědčení o obdobném něčem ve veliké říši jevů společenských. Že zrovna nejdůležitější theoretické návěty liberalismu, právě řečená individualistická theorie, povstaly vlastně jednostrannou, ukvapenou generalisací fakt nedokonalé indukci podrobených, to mohlo býti zjištěno teprve lepším, kritičtějším pro-
bádáním společenských jevů, tedy zkrátka lepším studiem dějin a společenské stavby celé.

Každé heslo praktické politiky, které má býti schopno dobýti si svůj svět, nezbytně potřebuje takového theoretického základu. Pohledme jen na obdobné úkazy ve vývoji socialismu. Také jeho vítězný postup nastává teprve ve chvíli, když byl mu dán theoretický podklad jednak ve zvláštním učení o hodnotě, jednak v onom společensko-filosofickém názoru světovém, který lapidárně vyjádřen jest již v Marxově kommunistickém manifestě. Naprosté nedbání dějin, význačná to stránka individualistické theorie společenské, nebylo v druhé polovici věku XIX. více možno — proto musila se společenská theorie socialismu odíti rouškou povšechné dějinné pravdy. »Přirozené« zákony individualistického učení vystupují jako absolutní, pro všechny doby a národy stejné. Dějinná filosofie socialismu mohla býti jen teorií evoluční. Svým obsahem náleží k t. zv. materialistické filosofii dějinné. Jest pouze variantou pod všeobecnou kategorií spadající a mohla by, jak i Bernstein doznává, vším právem dle návrhu Barthova blíže ještě označena býti »ekonomickou teorií dějin«, anať všeliké společenské útvary, ani samu podobu veřejných zřízení nevyjímajíc, i nutný chod (zákonnost) jejich proměn vysvětluje výhradně ze skutečností hospodářských, především výrobních a výtěžkových. Nynější společnost jest jen nejdokonalejší z posavadních forem společenských, ale jako ona vyvinula se nutně ze zárodků, jež spočívaly v předchozích útvarech, tak zase v ní samé, v jejím vlastním řádu hospodářském už klíčí sémě nových budoucích řádů, v nichž panství třídní konečně bude překonáno.

Kritika, která — nikoliv bez platných zásluh socialismu¹⁾ — smrtelné rány zasadila liberalismu, také základních teorií socialismu neušetrila. Ukázala, že jejich historicko-filosofický podklad je pouhou tendenční, jednostrannou a tedy jen pseudohistorickou konstrukcí a přesnými rozbory největších badatelů podvrátila druhý veliký pilíř nauky Marxovy, jeho teorii

¹⁾ Aby nebylo nedorozumění, připomínám, že zde slovem socialismus vyrozumívám ono kolektivistické učení, jež právě v uvedených dvou teoriích dostalo své společensko-filosofické východiště.

hodnoty. Tak postižen byl socialismus zrovna v našich dnech týmž osudem, který o několik desetiletí dříve stihl liberalismus. Jeho theoretické základy lze již pokládati za otřeseny. Ze dvou stran zároveň zarývá se do nich pila kritiky: do sociálně-filosofických základů, jež tvořily kořen a kmen, i do vrcholků haluzí, do předpovědi blízké sociální katastrofy, která — se neplní.

Pokud jde o liberalismus, byly nedostatky plynoucí z jeho jednostranně racionalistické konstrukce jen krok za krokem odhalovány. Nejvydatněji v tom směru působili historikové (politici, právní, kulturní, hospodářští), kteří prokázali naproti racionalistické absolutnosti relativnost všeliké politiky (i hospodářské), t. j. podmíněnost její zvláštnostmi doby a místa, povahy národní a panujícího mravu. Vedle nich konservativci všech odstínů vyjašňovali význam rozličných starších institucí, od liberalismu zavržených, snažice se více méně jasně vytknouti jádro jejich na dočasných formách a znešvařeních nezávislé. K tomu přidala se ochránářská reakce proti svobodnému obchodu zahraničnímu a dílo sociálních politiků, kteří stále jasněji pochopovali nemožnost uspokojivého řešení otázky dělnické i jiných otázek sociálních na výlučném podkladě liberálním. Kdekoliv však tito rozliční odpůrcové liberalismu postupovali ať sebe rozhodněji, ale věcně, ukazovali nedostatečnost jeho základních východišť theoretických a stopovali kriticky účinky jeho, pokud zásady jeho byly v praxi uskutečněny. Ne všichni odpůrcové arci byli jen toho zrna a opravdu zůstali při věci, nejméně ti, kteří se obracívají přímo agitačně k širokým vrstvám lidovým. Takových bylo a jest též u nás hejno. Často se věru zdá, že svědomí hlasatelův rozličných nauk stává se tím širším, čím širší jsou kruhy, na něž se obracejí. Z toho nemůže pojití nic dobrého.

Nedá se popřít, že racionalistický směr ducha lidského, jehož plodem byl individualistický názor společenský se svými liberálními důsledky, odmítaje všecku autoritu, také se postavil proti všeliké pozitivné víře náboženské, a může s toho stanovítě býti právem podrobován kritice. Leč i ta se přehánívá, když se liberalismu prostě podkládá atheismus nebo t. zv. filosofický materialismus. Přesvědčení o zákonech život společnosti lidské ovládajících nebylo ponejprv vysloveno v racionalisticko-individualistickém učení. Dříve je vyslovili badatelé zcela nepochybného pozitivného přesvědčení náboženského. Tak Vlach Giambattista Vico ve své proslavené »Scienza nuova« (1725), právem pokládané za předchůdkyni moderní sociologie, pevně věří v přesnou zákonnost společenského vývoje a vidí v ní dílo Prozřetelnosti. Jeho mladší vrstevník, pruský polní kazatel Jan Petr Suessmilch, výsledky svých pozorování o pravidelnostech, které se jeví v číslech porodů, sňatků a úmrtí, složil v dílo (1741), jež nadepsal »Božský řád

v proměnách pokolení lidského, z narození, úmrtí a rozplemeňování jeho prokázáný«. A také Malthus, jenž i ve svém známém »Essay on Population« stojí docela na tuším stanovišti individualistickém, byl knězem (anglikánské církve), když vyšlo první vydání této jeho památné knihy. A jak mocný mravní pozev je v jeho »moral restraint!«

Je-li však již s toho hledišťe nezbytno budovati úsudky o theoretickém východišti opatrně, tím více to platí o výtce nemravnosti a dalo by se nakupiti na sta dokladů, jak hluboce a nadšeně byli přesvědčeni všichni horliví hlasatelé liberalismu v minulém a ještě v našem věku, že pouhé zabezpečení všestranné svobody dostačí, aby lidé stali se mravně lepšími, že ono vede nutně k nejlepšímu společnému dobru obecnému. V tomto zcela arci mylném, optimistickém pojetí panuje zase nápadná podobnost s názory hluboce zakotvenými v naukách všech t. zv. utopistických i mnohých vědeckých socialistů nebo jejich epigonů, kteří rovněž předpokládají, že změna společenských zřízení v jejich smyslu provedená přinese nutně lepší mravní stav společnosti. I obdoba Darwinovy nauky o přizpůsobování se danému prostředí musila tu pomáhat, proti čemuž přírodopyslec Ziegler vystoupil zvláštním spisem (Die Naturwissenschaft und die socialdemokratische Theorie — 1893). A může někdo říci, že horliví agitátoři proti obilním clům anglickým, Cobden a Bright, že vřelý hajitel svépomocného spolčování, Schultze-Delitzsch, byli vedeni nějakou nemravnou snahou? A přece to byli liberálové od kosti.

Liberalismus — jako absolutní princip společenské organisace — stojí a padá s theoretickými svými praemissami, tedy s individualistickým názorem společenským. Důsledných liberálů v tomto smyslu jest již nyní tak poskrovnu, že můžeme říci: Liberalismus jako absolutní princip náleží již historii. Kdo jen část liberální nauky zavrhl, třeba jen pro obor hospodářský, zřekl se tím základního onoho názoru a nesmí právem nějakým činiti výčitky jiným, kteří i některé jiné části liberalismu se zříkají. V praxi žádánoho ze států vzdělaných liberální princip do všech důsledností proveden nebyl, sami spoluzakladatelé jeho ekonomičtí, jako na př. Fysiokraté, připouštěli organisující vliv státní moci v oboru školství a dopravnictví. Adam Smith byl též ochoten připouštět výminky, teprve jeho epigonové v t. zv. manchesterství šli do bezvýminečné důslednosti. Nyní se meze platnosti liberálního principu všude spíše zúžují než rozšiřují. Zápas proti němu obmezuje se tedy na ty ony zbytky jeho platnosti. Můžeme při tom arci vždy sáhnouti až ke kritice jeho základů. Jest i to možno, že sem tam obhájcové zbytků těch jsou vedeni pohnutkami sobeckými, tedy nemravnými — ale kouti z toho zbraně proti principu samému a jeho tvůrcům, je s hledišťe

historické pravdy nepřípustno a tedy i s hlediště m r a v n í h o nedovoleno, i kdyby spousta platnosti toho principu způsobené bývaly sebe větší. A co více ještě, my podobným způsobem boje stavíme v nepravé světlo i to, co v liberalismu je vskutku zdravého a obecnému vývoji prospěšného. A to jsou ony silné podněty svépomocné, které v něm vězely, to jsou ony pružiny pokrokové, které spočívaly v myšlénce samoodpovědnosti jednotlivců, již on hlásal jako jedno z nejvyšších svých hesel. Zrovna v tom bylo mnoho až nesmírně přehnaného, jednostrannost bludná a škodná — ale to čas opravil a opravuje; leč odhodit tu zásadu naprosto, to jest čirá zkáza. Vznikáť z toho ono přemrštěné spoléhání na veřejnou pomoc, na zákon a správu veřejnou, tisíce lichých nesplnitelných nadějí, přival nevyhnutelných sklamaní. Pozornost a úsilí širokých vrstev svádí se tak na cesty z části nepravé; osobní energie a pocit vlastní spoluodpovědnosti se podkopává, soudruhové v živnosti — rolníci, řemeslníci — už se jen scházejí, aby žalovali na nedostatek státní podpory zájmů svých, a vyhýbají se nevrle vážné rozpravě o tom, co nedokonalého na sobě samých musí odkliditi. Na tom, a tedy i na vážnutí společenského pokroku našeho, nesprávný způsob posuzování liberalismu má mnoho viny.

Tak jednotného názoru společenského, jako poskytoval individualismus anebo socialismus, žádné jiné z novověkých vědeckých učeních dosud aspoň nemůže poskytnouti.

Vědy společenské ovšem se utěšují tím, že jejich nedokonalý stupeň dosavadní je nutným následkem nejvyšší složitosti, kterou se vyznamenává jejich předmět naproti předmětům všech jiných oborů vědeckých. Z té složitosti prýští se zobecnělé přesvědčení, že ke zbudování dokonalejších všeobecných společenských teorií bude lze dospěti jen náležitým pokrokem speciálních věd společenských, z nichž jednou jest hospodářství národní — ale i ono na rozdíl od individualismu, jenž připouštěl existenci toliko jediné síly tvorné, nuceno bylo vzít i počet existenci většího počtu základních tvarostrůjných elementů. Vyšetření jejich podstaty a zákonnost vzájemných poměrů ovládajících, bude jedním ze stěžejných úkolů theorie. Dnes jest to sotva víc než pouhý problém, jen — směje-li užiti toho přirovnání — v části anatomické v jistých určitějších rysech vytčený, v části fyziologické naprosto nevyspělý. Odtud se spolu vysvětluje ta spousta diletantství, které se odvažuje na př. na řešení otázky sociální. Čím více nám schází přesné vodítka čerpané z dostatečného základního poznání theoretického, čím tíže se toto buduje, tím více odkázání býváme často naproti naléhavým potřebám časovým postupovati v praktickém směru jen jaksi pokusně pod vlivem číh vlivem jistých kulturních a ethických ideálův a s pečlivým využitkováním

ním dějinných zkušeností. Pod hledišťe tohoto využitkování zkušeností dějinných náleží i správné ocenění všeho toho, co v dosavadních nedokonalých a jako celek překonaných teoriích společenských bylo mravně a vůbec pokrokově plodno. Správné pochopení těchto starších učení a tedy i spravedlivé jich posouzení jest tudíž podmínkou dalšího vědeckého pokroku, účelnější sociální politiky a dokonalejšího pro ni porozumění v širším obecnství.

Samozřejmě platí tento požadavek stejně, ať jde o liberalismus či socialismus. A již z toho zase vyplývá, že požadavek správného pochopení a spravedlivého posouzení naprosto nechce a nemá zdržovati a ochromovati bojovnou náladu kohokoliv proti jakékoliv nauce. On platí výhradně pro prostředkům boje, pokud běží o jeho stránku věcnou. Může se ovšem hřešiti i formou a tónem kritiky, ale tomu, kdo chybuje pouze přílišnostmi takového způsobu, dá se stokrát více prominouti, nežli tomu, kdo se prohřešuje podáváním nepravdy o původu, povaze a podstatě učení, jimž chce čeliti, proti nimž chce jiné svému přesvědčení nakloniti. Ponechme stranou, co se tím objektivně získá. Jistě ale takový bojovník přenechává odpůrci alternativu, aby ho buď pokládal za úskočníka zlým úmyslem vedeného anebo — což bude častěji s pravdou se srovnávati — za chudáka duchem, za ubohého Don Quichota, který bojuje proti větrným mlýnům, ale potřebuje také svých Sanchů Pansů, aby mu uvěřili, že vede zápasy rytířské.
